

Эй Навоий, ўзни макбул истасанг, туфрок бўл
Ким, эрур мардуд, улким бошида пиндори бор.

Байтдаги “мардуд” калимаси рад этилган, кувилган, “пиндор” сўзи эса фикр, хаёл, тасаввур, мажозий маънода кибрни англатади. Байтда туфрок, макбул, мардуд ва пиндор сўзлари воситасида талмих ва тазод санъати кўлланган. Яъни улуг бобомиз Одам а.с. ва Шайтон кассасига ишора қилиб ёзмақдаки: “Эй Навоий, Хак даргохида макбул бўлмок истасанг, туфрок каби хокисор бўл. Чунки кимнинг бошида кибру гурури бўлса, у мардуд, яъни Шайтон каби Яратувчининг даргохидан кувилгандир”.

Байтдан мақсад кибрни мазаммат қилиш ва одамларни хокисорликка ундашдир. Зеро, кибр инсон калбидаги тузалиши кийин бўлган хасталиқдир. Шунинг учун ҳам барча дин ва таълимотларда кеккайган кимсалар танқидга учраган.

Куръони каримнинг бир қатор оятларида мутақаббирлар лаънатланган ва жойлари жаханнам экани хабари берилган. Жумладан, “Зумар” сурасининг 60-оятида: “Ахир, жаханнам кибр қилувчиларнинг жойи эмасми? (Албатта ўшаларнинг жойидир)”, деб айтилса, шу суранинг 72-оятида яна таъкидланади: “Малоикапар тарафидан айтиладики: “Ундай бўлса, жаханнамда хамиша (абадий) қолгувчи бўлган холингизда унинг дарвозаларидан қиринглар!”

Хадиси шарифларнинг бирида калбида хандал уругича кибри бор инсоннинг жаннатга қирмаслиги қатъий таъкидланган.

Хазрат Навоий “Махбуб ул-қулуб” асарида инсон хулқини “хамида афъол ва замима хисол” яъни мактапган яхши феъллар ва мазаммат қилинган ёмон иллатларга ажратиб, уларни бирма-бир очиклаб, таърифлайди. Кибр ҳақида эса бир ўринда: “мутақаббир — малъун”, дейди. Буларнинг акси бўлган тавозе ва хокисорликни тарғиб этади.

“Насойим ул-мухаббат”да шайх Юсуф бин Хусайн Розийнинг бундай деганини эслатади: “Барча яхшиликлар уйнинг ичкарасида, унинг қалити тавозедир. Барча ёмонликлар ҳам уйнинг ичкарасида. Унинг қалити такаббурликдир”.

Одатда, инсонлар илми, хусни, насаби, мансаби ва мол-дунёси билан фахрланади, кибр қилади. Баъзилар сурбетларча ўзини бошқалардан устун тутуди ва кези келганда уялмай ҳақдорлигини ҳам билдириб қўяди...

Имом Мухаммад Газзолий аксар асарлари, жумладан, “Кимёи саодат”да кибрнинг даражалари, офатлари ва улардан қутулишнинг чоралари ҳақида батафсил маълумот берган. Унинг таъкидлашича, киши то ўз нафсини танимагунча, тупрокдан ва бир қатра нопок сувдан яратилгани ҳақида тафаккур қилмагунча ёки хуснига мағрур инсон қорни

ва вужудидаги ахлат ва нажосатлар хакида мушохада юритмагунча, бу иллатдан халос бўлиши кийин.

Газзолий мазкур китобида шундай бир ривоят келтиради. Бани Исроил тоифасида бир обид бўлган экан. Таквosi туфайли шу даражага етибдики, доимо бошига бир парча булут соя солиб юрар экан. Кунларнинг бирида бадахлок бир киши яхшилик согиниб: “Мен хам обид каби яхши инсон бўлсам, унинг файздан зора менга хам юкиб колса”, деган ниятда обиднинг ёнига бориб ўтирибди. Шунда обид: “Сен ким бўлдингки, менинг ёнимда ўтирасан. Сендан нокасроқ ким бору, мендин обидроқ ким бор?! Ёнимдан тез кет, сенинг касофатинг менга хам тегади”, дебди. Шунда халиги одам ўрнидан туриб кетаётса, булут хам у билан кетибди. Обид эса офтобда колибди. Оллох таоло ўша замон пайгамбарига: “Обиднинг кибру манманлиги боис барча яхши амалларини бекор килдим, фосикнинг сидку ихлоси туфайли барча ёмонликларини кечирдим”, деб вахий юборибди.

Навоий газаллари вақти-вақти билан инсонни хокисорликка ундаб, унга мухаккак ўлимни эслатиб туради. Зотан, хар бир киши асли туфроқ бўлгани ва яна туфроқка кайтиши муқаррар эканини хис килиб яшаса, унинг калби уйгоқ бўлади. Бундай инсон такаббурликдан сакланади. Пайгамбаримиз с.а.в. тупроқда ўтириб нон ер ва: “Мен бандаман ва бандаларга ўхшаб таом ейман” дер эканлар. Ахмад Яссавий хазратлари хикматларида “аслим туфроқ, наслим туфроқ, жисмим туфроқ” дея инсонларни мушохадага ундайди. Дархақиқат, тупроқда инсон мохияти яширин. Аммо уни хар қандай ақл идрок эта олмайди. Инсон оёғи остидаги улкан хақиқат хакида фикр юритганда, гуноҳ ишларга қўл урмасди. Мохиётан, тупроқ нафақат тирикликдаги Ватан, балки у вафот этгандан сўнг хам абадий Ватан бўлиб колиши билан янада муқаддасдир... Усмон Нурий Тўпбош “Бир кўза сув” асарида: “Инсон зехнининг асосий мохиёти тупроқ нималигини билишидадир. Фикрлар ва кўнгишлар тупроқ остига парвона бўлмагунча, кимса бу коронгилик ўлкасининг сирини еча олмайди”, деган фалсафий фикрни илгари суради.

Навоий таъбирича, кибр фақат жохилу нодон кишиларда эмас, илм ўкиб, билимига амал килмаган кишиларда хам зохир бўлади. Улуг шоир “Насойим ул-мухаббат” тазкирасида Абулхайр Тайнотий деган шайхнинг бундай хикматли сўзларини келтиради: “Хар ким илмин зохир килса, муруйдур (риёкор) ва холин зохир килса — муддаий (даъвогар). Бир катла биравни кўрдиким, сув юзида борадур. Деди: бу не бидъатдур, куругликка чик, даги хуш бор! Яна биравни кўрдиким, хавода борур эрди. Анга даги ушбу сўзни деди, даги сўрдиким, каён борурсен? Дедики, хажга. Дедиким, бор!”

Кўриб ўтганимиздек, Навоий хазратлари бир байт мисолида кибрни коралаб, хокисорликни тарғиб килади. Бу хар биримиз учун гоят ибратли ва хикматли даъватдир.

Сайфиддин САЙФУЛЛОХ